schakels

portretten uit Suriname in de tweede helft van de achttiende eeuw

uitgave kabinet van de vice-minister-president – bureau voorlichting – 's-gravenhage

Jan Jacob Mauricius als bestuurder

In het begin van 1968 verscheen een verhandeling in het tijdschrift 'Oost en West' over de onrust onder de blanke bevolking in het Suriname van de 18e eeuw. Mij leek de titel van deze bijdrage niet helemaal correct, want de onrust strekte zich uit over de gehele koloniale periode tot aan de Franse revolutie en ebde af in het eerste kwart van de 19e eeuw. Wel is het juist, dat deze moeilijkheden hun hoogtepunt vonden in het midden van de 18e eeuw. Toen ontlaadde zich een actief verzet tegen het bewind van een van de bekwaamste bestuurders, die Suriname bezeten heeft. Een analyse van de moeilijkheden, waarmede deze te kampen had, vinden we ook in Wolbers' Geschiedenis van Suriname. Het is interessant die twee in een zo verschillende periode ontstane beschouwingen naast elkaar te plaatsen en tegen beider achtergrond de figuur van Mauricius te laten herleven.

In zijn inleiding tot de bestuursperiode van deze gouverneur-generaal ging Wolbers ervan uit, dat de samenleving van Suriname te gecompliceerd was geworden om volgens de regels van het Octrooi van de Algemene Staten van 1692 geregeerd te worden. Volgens dit Octrooi bezat de gouverneur de hoogste macht, maar was deze verplicht voor belangrijke zaken de Politieke Raad bijeen te roepen. Dit lichaam had niet slechts een adviserende, maar ook een wetgevende en zelfs een rechtsprekende taak. Het feit, dat zoveel macht gelegd was in handen van zo weinigen en vaak onbekwamen – zij werden uit dubbeltallen uit de ingezetenen door de gouverneur benoemd, die hierdoor weinig mogelijkheden tot selectie bezat – maakte het apparaat bij voorbaat weinig mobiel. De gehele koloniale geschiedenis is vol van voorbeelden van het oer-conservatisme, de overdreven belangstelling voor de eigen persoon en het eigen belang. Uit deze gezichtshoek gezien valt het te begrijpen, dat Wolbers het gebrek aan vooruitgang van de kolonie weet aan de toepassing van dit verouderd Octrooi. Toch is het merkwaardig, dat hij in dezelfde schets een schildering gaf van het leven van de plantagebezitters en -beheerders, die er niet om liegt en aantoont, dat vooral in die kringen het gebrek aan welvaart met een korreltje zout moest worden genomen. Andere beschrijvers van de Surinaamse samenleving spreken van een lustig, weelderig, aangenaam en uitbundig leven. Er is hierdoor een tegenstelling, die zich niet laat overbruggen door een verklaring over bestuurlijke zwakheid, een economische instabiliteit als gevolg van de verouderende plantage-huishouding. Vond Van Doornick wellicht in deze tegenstelling aanleiding in zijn hiervoor aangehaalde verhandeling te verklaren, dat naar zijn bevindingen niet de staatkundige opbouw en de bestuursvorm de oorzaak waren van de talrijke conflicten in de blanke gemeenschap? Dat waren zij volgens hem maar ten dele. Hij constateert, dat onrust zich nog al eens ontlaadde in ruzies tussen de kerkgenootschappen, verder dat achter deze twisten niet godsdienstige tegenstellingen schuilden, maar etnisch-nationale machtsstrijd en wrevel.

De samenstelling van de Surinaamse blanke gemeenschap was inderdaad heterogeen. De etnische verschillen tussen de volken als gevolg van de veel geringer communicatie waren veel groter

dan in onze tijd, die een grote mate van nivellering kent. De opgaaf gouverneur te zijn van een kolonie als Suriname mocht dan ook geen sinecure heten.

hoogbegaafd mens

Mauricius gold in zijn jeugd al als een hoogbegaafd mens. Zijn biograaf Sijpesteijn vertelt, dat hij al vroeg schepen en pensionaris van Purmerend was en na een korte periode van bekleding van deze ambten al werd afgevaardigd naar de Staten van Holland en West-Friesland. Op bijzonder succesvolle wijze vertegenwoordigde hij vervolgens de Republiek bij de Nedersaksische 'kreits' te Hamburg. Geen wonder, dat de Sociëteit van Suriname zich gelukwenste, toen zij deze Mauricius bereid vond Gerard van de Schepper op te volgen als gouverneur.

Een scherp jurist en kritisch beschouwer als Mauricius moet van meet af aan de problemen hebben begrepen, waarmede – in bestuurlijke zin – de kolonie kampte. Ware het hem gegeven geweest te regeren zonder de Raad, dan zou, gegeven de hoge morele principes, die zijn persoonlijke leefstijl kenmerkten, Suriname een der best gereglementeerde gebieden geworden zijn. Maar zelfs de kleinste maatregel zoals het laten komen van brandspuiten op wagentjes – Jan van der Heijden had ze kortgeleden in Amsterdam gedemonstreerd en zijn uitvinding was warm verwelkomd – notabene na een geweldige brand, die de houten stad Paramaribo voor een groot deel in de as legde en de invoering van een huizenbelasting, ondervonden de tegenwerking van de Raad. Het is tussen twee haakjes grappig te lezen, hoe Mauricius in zijn voorstel over de brandveiligheid Paramaribo vergelijkt met Zaandam: '. . . welke alle sullen worden gemaakt en ingericht worden naar die van het dorp Zaandam, welke gebouwen, uitgenomen, dat die alhier hoger zijn, veel connectie hebben met die van Paramaribo.'

conflict

Mauricius was een man van strenge moraal. Waar een strenge moraal in Suriname afwezig was, kon een conflict niet uitblijven. De uiterst scherp formulerende jurist wist de zich steeds verzettende planters-aristocratie behoorlijk te attaqueren. Zijn

Jan Jacob Mauricius naar een portret van Corn. Troost. (foto: Rijksmuseum Amsterdam)

oordeel neergelegd in een brief aan de Staten Generaal, was niet mals:

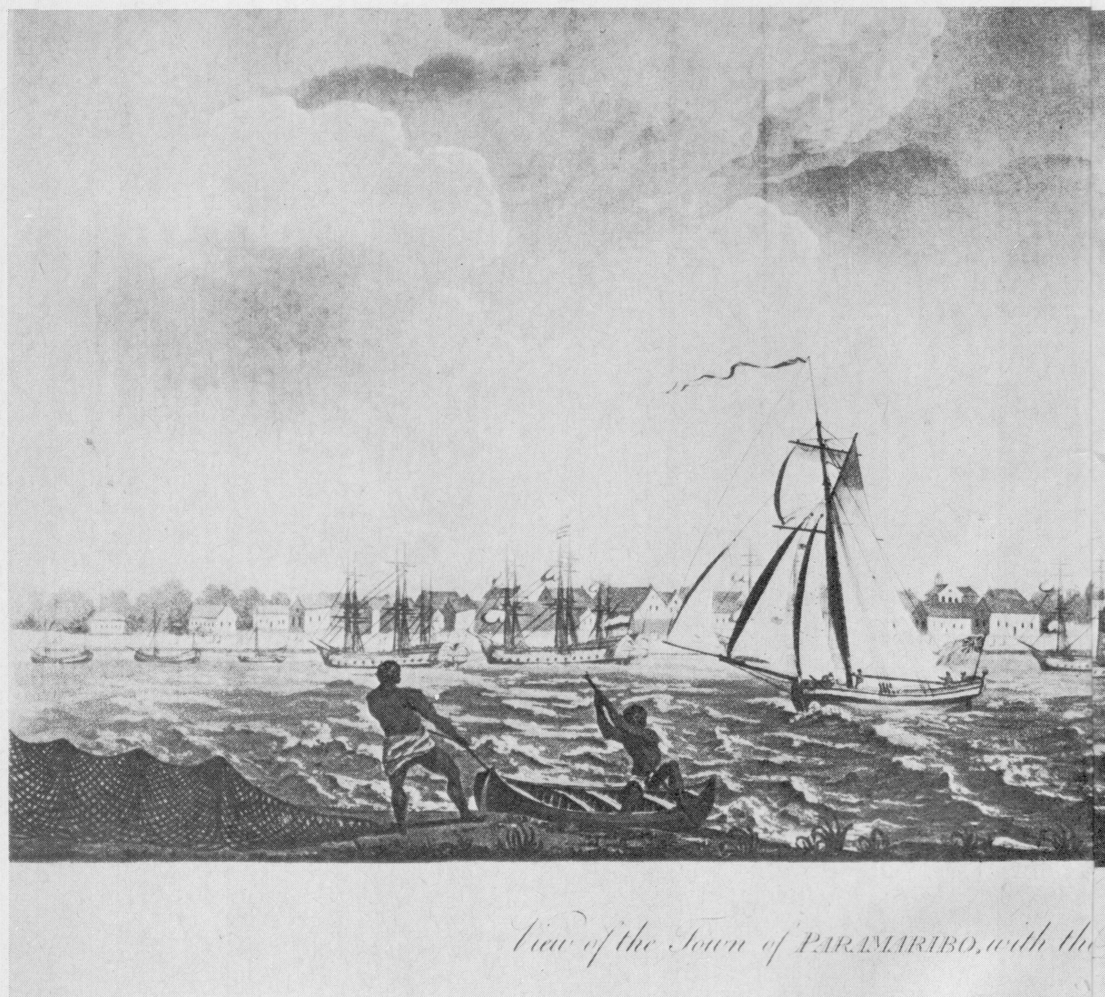
'Wat de onderlinge genegenheid, harmonie enz. en in 't geheel de rust en vrede der kolonie betreft, uw Hoogmogenden gelieve zich te erinneren 't geene ik in de derde depêche op de Requeste 2 gezegt heb van den aart van 't land, en men moet altijd onthouden, dat het gros der inwoonders der colonie *bestaat uit een zaamenvloeisel van allerlei natiën,* waaruit proflueren vier natuurlijke gevolgen:

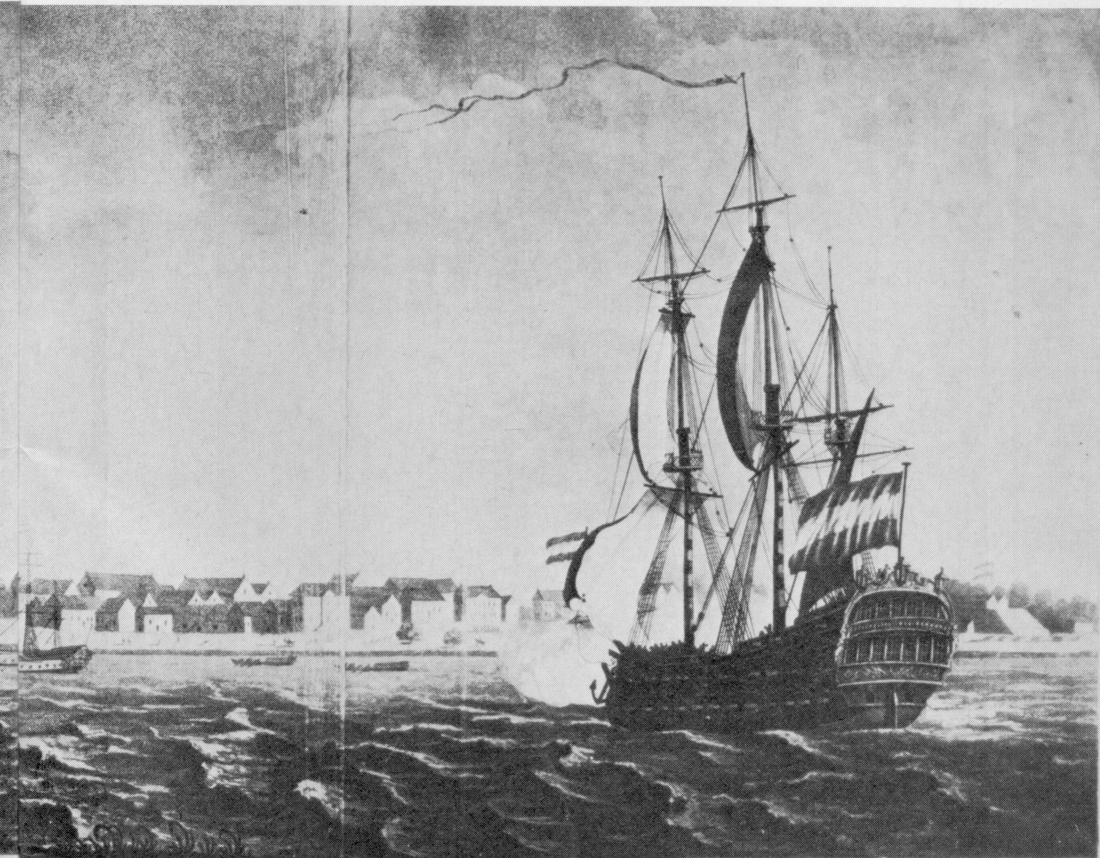
1. dat velen gebooren zijnde onder ene monarchale regering, en nu horende, dat ze vrij zijn, van de ene extremiteit tot de andere springen, zich verbeeldende dat vrijheid bestaat in libertinage en anarchie.
2. dat ten minste de meesten vreemd zijnde, geen Neêrlands hart en vervolgens geen patriottische sentimenten hebben, dewijl ze Nederland niet voor hun vaderland houden.
3. dat tussen lieden van differente natiën onmogelijk die band van harmonie kan weezen, die ordinair subsidieert tusschen uniforme landslieden, gelijk in de Engelsche en Fransche koloniën en
4. dat ze altijd animum revertendi (gezindheid om terug te keren) behouden en dus geen attachement hebben voor een land, 't welk ze considereren niet als een woonplaats van hen en hare kinderen, maar alleen als een land van vreemdelingschap en passage.

Men zou hier remarques bij kunnen voegen, die uit dezelfde source komen, vooral, dat vele zijn lieden óf zonder opvoeding, óf die in hun vaderland niet hebben willen deugen, en vervolgens van godsdienst, regt, doch vooral van 'tgeen men

MOLIER

Gezicht op Paramaribo.
(Bibliotheek Rijksuniversiteit Leiden)

...he Road & Shipping, from the opposite Shore

NUTTIGE EN NOODIGE BEKEERINGE DER HEIDENEN IN SURINAME EN BERBICES,

Enz. Enz., waar zulk nogh versuymt word,

OP 'T

LOVLYK VOETSPOOR

VAN

DE MAATSCHAPPY

Ter

Voortplantinge van 't EUANGELIE,

IN

ENGELANDS BUITEN-GEWESTEN.

Waarvoor tot een Grondslag gelegt worden

I. Het SMEEK-SCHRIVT aan Zyn DOORLUGTIGE HOOGHEID. R. G.

Door

Den Wel-Edelen Gestrengen Heere,

JOHAN JACOB MAURICIUS.

II. De REDENVOERINGE gedaan voor de SYNODUS van ZUYD-HOLLAND, 1735.

III. De LEERREDEN gedaan door den BISSCHOP van St. DAVIDS, uit het Engelsch vertaalt.

Waarnaa dan volgen *Drie Leerreden*, I. over HAGGAI I. 2—6. II. 2 TIMOTHEUS II. 3. III. PSALM CXVI. 10. eerste deel, gedaan

DOOR

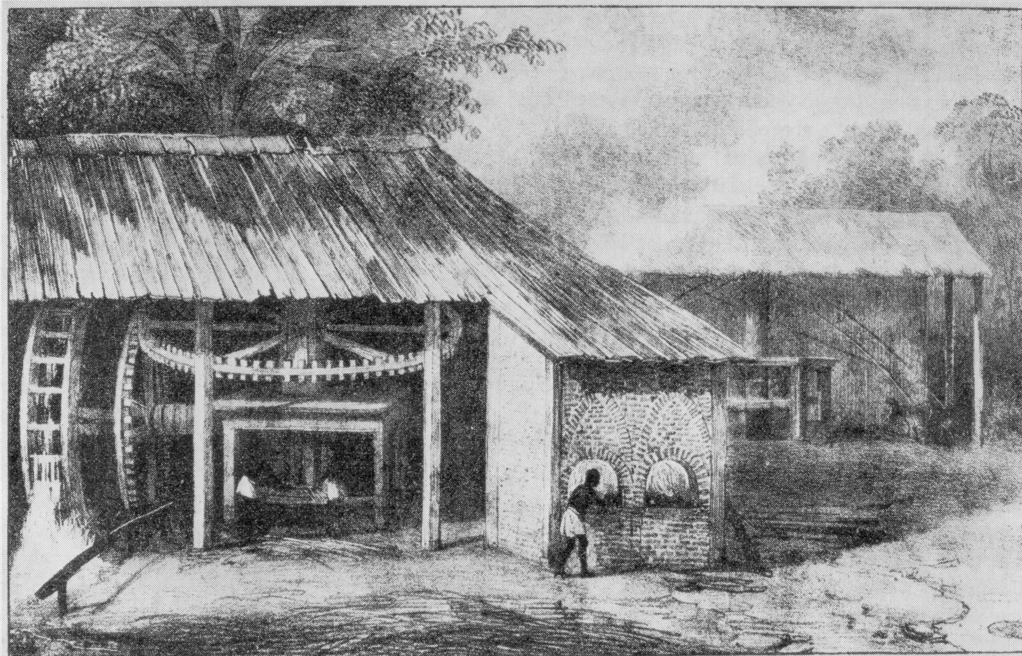
JOANNES GUILJELMUS KALS.

Predikant in SURINAME, opgesonden sonder dat aan de E. CLASSIS van AMSTELDAM eenige wettige Reden gebleken zyn.

Van STEPHENSWAARD syn Afscheid voor de volle Synodus t'HARDERWYK genoomen, om dat de WAARHEID noch verkoopen, noch verkragten kon.

Titelpagina van een van de religieuze geschriften van Mauricius. (Koninklijke Bibliotheek)

Plantage suikermolen.
(Bibliotheek Rijksuniversiteit Leiden)

orde betamelijkheid en eerbaarheid noemt, gansch geene of zeer verkeerde denkbeelden hebben. Zulke mensen raken ligt in twist en de minste twist is bitter en onverzettelijk'. De scheidslijn dwars door de blanke gemeenschap heen, was Nederlands-Frans. Als men de namen beziet van hen, die tot de Cabale – zo noemde Mauricius zijn tegenstanders – behoorden, dan zijn het doorgaans afstammelingen van Franse kolonisten. Ook de 'femme fatale' duikt op in deze geschiedenis, een handige matrone, die bij sommige auteurs van een niet onberispelijke levenswandel heet te zijn en drie gouverneurs en twee predikanten als weduwe overleefde. Het land, dat door de sabotage van de Cabale vrijwel onbestuurbaar werd, kende ook de typische romantiek van de ridders van de droeve figuur, een groep, die de gouverneur door dik en dun in bescherming wilden nemen en daarom Mauritsridders werden genoemd. Maar handelde de Cabale onder haar leider Duplessis onbesuisd en ordinair, de Mauritsridders maakten zich door hun optreden belachelijk. De golven der onenigheid laaiden zo hoog op, dat de stadhouder op verzoek van de Directeuren van de Sociëteit een commissie van onderzoek en 400 man troepen naar Suriname zond om de orde te herstellen. Als zij het nodig vond, mocht zij zelfs Mauricius naar Nederland zenden. Duplessis was zelf naar Holland getrokken om de terugroeping van de gouverneur met de kracht van het ongezouten woord te bepleiten. Mauricius werd teruggezonden en ter verantwoording geroepen. Het pleit voor zijn beoordelaars, dat zij hem volledig vrij spraken. De laster van Duplessis werd aanleiding tot diens arrestatie en het verbod ooit naar de kolonie te mogen terugkeren. Maar ook Mauricius voelde niet veel meer voor terugkeer naar Suriname. Hij ambieerde eerder een ambteloos bestaan in Holland dan opnieuw het mikpunt te worden van de tegenwerking van de nog lang niet vernietigde Cabale. Opnieuw evenwel werden zijn diensten verzocht en aanvaardde hij een benoeming als vertegenwoordiger van de Republiek te Hamburg.

Met zijn heengaan had Suriname een duidelijke kans gemist. De geschiedenis heeft Mauricius in het gelijk gesteld. Ondanks het feit, dat hij wellicht weinig tact heeft bezeten in deze zich zelf overschattende speeltuin der persoonlijke ijdelheden, staat hij te boek als een goed regeerder, aan wie Suriname veel dank verschuldigd is. Het doet weldadig aan, dat in een tijd, die in onze geschiedenisboeken bekend staat als een van verval, toch nog mensen naar voren zijn gekomen, die door karakter en inzicht uitblonken en in staat waren op basis van morele en geestelijke waarden een positieve bijdrage te leveren tot de ontwikkeling van Suriname.

1-4-'68

Jan Jacob Mauricius als dichter en schrijver

In het voorgaande artikel werd in grote lijnen de bestuursperiode behandeld van de gouverneur-generaal van Suriname Jan Jacob Mauricius. Zij valt precies in het midden van de achttiende eeuw. Ook als letterkundige gold hij in zijn tijd als een man van gewicht. De datering van zijn letterkundige arbeid is van belang, want de omstandigheden, waaronder Mauricius leefde en werkte, verschilden hemelsbreed van die van de vijftig jaren later gevierde voorzitter van het letterlievend genootschap de Surinaamse Lettervrinden, de dichter Roos. Toen had de Verlichting zijn werking doen gelden en zijn invloed zelfs al uitgebreid over Suriname.

Het werk van Mauricius is niet vervaardigd in Suriname. Suriname werd object van zijn werk, nadat hij de smadelijke terugreis naar het vaderland had moeten aanvaarden. In geen enkel opzicht valt zijn werk te vergelijken met dat van Roos. De zo menselijke teleurstelling om een mogelijk falen geeft het die persoonlijke trek, die het onderscheidt van het gemiddelde gedicht, dat van de tijdgeest doortrokken is.

Mauricius werd geboren in het laatst van de zeventiende eeuw, de periode, waarin in de persoon van de stadhouder-koning Willem III de Republiek en Engeland samen de strijd leverden tegen Lodewijk XIV om het machtsevenwicht in Europa. Op dat ogenblik was Nederland nog een land met een ongewoon hoog intellectueel niveau. Er mochten dan wel niet zoveel buitenlanders aan het Nederlandse universitaire leven deelnemen als een honderd jaar tevoren, hun aantal was nog opzienbarend groot. Maar dank zij de concentratie van macht in het Franse absolutisme, de bescherming, die wetenschap en kunsten genoten onder het absolute koningschap, de stelselmatige invloed, die Frankrijk sedert De Richelieu uitoefende als tegendruk tegen de Habsburgse macht, waardoor het zich omsingeld achtte, was de invloed van de Franse cultuur groter en groter geworden. Niet in het minst werkte daartoe mede het feit, dat zelfstandige Franse denkers als Descartes, geleerden als Basnage, Bayle, Jurieu en vele anderen zich buiten de invloed van het Franse absolutisme uitgerekend in Holland hadden gevestigd en hier bijdroegen tot de wetenschappelijke roem van de Republiek. Maar zij bleven Fransen naar de geest. De opmerking van dr. H. Schneppen in zijn geschrift over de buitenlanders aan Nederlandse universiteiten in de zeventiende eeuw, dat het Cartesianisme door de Nederlandse universiteiten over Europa werd verbreid is waarlijk geen dode letter. Voeg daarbij, dat de talrijke Hugenoten, de talrijke Waalse predikanten, een grote toevloed veroorzaakten van weliswaar gelijkgericht calvinistisch maar van een karakterologisch volstrekt anders bepaald denken (herinneren wij ons de grote invloed welke een figuur als De Labadie kon uitoefenen op de Nederlandse gemeenschap van gelovigen) dan wordt het duidelijk, dat de in de schoolboeken zo dikwijls gewraakte verfransing niet geheel onlogisch is. Een vreemde profeet wordt het meest geëerd. Ik merkte al eerder op dat in de blanke gemeenschap van Suriname de scheidslijn goeddeels Nederlands-Frans was. De Verlichting, die in de jeugd van Mauricius begon op te komen vond hier een goed voorbereide bodem, met name in de van een sterke humanistische geest doortrokken koopmanswereld, die in

Nederland – en niet te vergeten in Suriname – de toon aangaf. Daartegenover stelde zich het strijdbare calvinisme op, dat evenwel veel aan originele denkkracht had ingeboet, maar desondanks een sterk neerlandocentrisch aspect van het Nederlandse geestesleven bleef uitmaken.

veelzijdig

Als zoon van een voormalig priester behoorde Mauricius tot deze laatste groepering. Hij gold als hoogbegaafd. Ik wil niet nalaten terloops het aandoenlijke verhaal te memoreren van zijn biograaf Sijpensteijn, die de zesjarige Jan Jacob een preek laat houden, die hij zelf had geschreven en die de gemeente grotelijks had gesticht. Ik denk, dat de alleswetende schoolmeester van Woutertje Pieterse, dit met een traan van ontroering zal hebben gelezen. Veel imposanter is, dat de jonge Mauricius, na eerst theologie te hebben gekozen, al op zestienjarige leeftijd promoveerde tot doctor in de beide rechten 'de Gallorum-Germanorumque origine'. Men moet zich over deze prestatie geen verkeerde voorstellingen maken: Nederland bezat al sedert Karel V een krachtige juridische traditie en het bereiken van een dergelijk resultaat voor een zo jonge persoonlijkheid duidt op een groot verstandelijk vermogen.
In zijn studententijd begon Mauricius te schrijven en met succes. Voor deze vroege produkten heeft hij zich nooit geschaamd. Het toneel had zijn bijzondere liefde. Molière strekte hem voor zijn blijspelen tot voorbeeld, evenals deze het de tijd- en landgenoot, de Haarlemse rederijker Pieter Langendijk deed. Mogen deze toneelwerken vandaag minder gunstig worden beoordeeld, in hun tijd beleefden ze herdrukken, een bewijs van de waardering die zij vonden. Met Voltaire ging hij om op voet van gelijkheid. Sijpensteijn vermeldt van een reis naar Parijs in 1740 een etentje van beide heren bij de abt De Fénélon, een neef van de zachtmoedige schrijver van de Aventures de Télémaque, aan welks Nederlandse vertaling Feitama een kwart eeuw arbeidde. Mauricius haalt Voltaire ook aan, later in Suriname, toen zijn gevaarlijke tegenstander Duplessis hem van ongodsdienstigheid beschuldigde. Mauricius schreef toen aan de Staten Generaal in 1749: 'De beschuldiging van ongodsdienstigheid is, zegt Voltaire, op 't subject van Descartes, de laatste ressource der lasteraars, gelijk Duplessis met deese vuilaartige beschuldiging eindigt en kroond . . .' 'Tis mij seer sensibel, in mijn oude dagen te moeten worden afgeschilderd als een ongodsdienstig mensch. Voor 't overige zullen mijn vaarsen over de kruishistorie en andere werken strekken tot een gedenkteken van mijn sentimenten omtrent de religie, en zonder enige gasconnade van bigotterie durf ik mij beroepen op 't getuigenis van al mijne predikanten . . .'

(foto: Koninklijke Bibliotheek)

religieus gevoel

Zijn sterk religieus gevoel kwam ook tot uitdrukking in zijn mededogen met de negerslaven. Hij kon niets voor hen doen en dat deed pijn. Wel stelde hij zijn pen in hun dienst: 'De Koromantische negers behoeven voor geen blanken te wijken in moed, standvastigheid, dapperheid en vooral verachting van de dood, dewijl zij een vast geloof hebben, dat zij in hun vaderland zullen opstaan en van blanken gediend worden'. Hij vergeleek hen met de Kimbren van Spartacus. Hij schilderde in een lang gedicht de moeilijkheden, die een blanke expeditie ervoer, die in de strijd met de Marrons het bos introk:

'Misleide teekenaars! Gij kent het land hier niet,
hetgeen gij op de kaart, als open velden ziet,
zijn donkre wouden, digt met kreupelbos [bewassen,
doorsneên met swampen en afgrijslijke [moerassen . . .

Suriname, waarvan hij voor zijn kwaal – hij leed aan astma – alles verwachtte, heeft hem niet lief-

DE KRUISHISTORIE VAN DEN LYDENDEN HEILAND,

Verdeelt in XXVI Gedichten,

Met een'

ZEGEZANG

Tot zyn' Verheerlyking,

Door

Mr. JOAN JAKOB MAURICIUS.

DERDE DRUK.

TE AMSTERDAM,

By de Wed. S. SCHOUTEN en Zoon

EN

GERRET DE GROOT.

MDCCLII.

Vignet bij de kruishistorie van den lijdende Heiland
door mr. Jan Jacob Mauricius.
(foto: Koninklijke Bibliotheek)

Gezicht op de Joden-savanna.
(foto: Bibliotheek Rijksuniversiteit Leiden)

gehad en omgekeerd heeft hij Suriname niet kunnen liefhebben. In de voorrede tot zijn werk 'Onledige Ouderdom' leest men: Negen jaren ben ik in Suriname geweest alwaar de poezij geen gangbare waar is en dan maakt hij de woordspeling

'De zuurenaam alleen maakt met zijn bloot geluid
de muzen schuw en 't paard vliegt achteruit . . .'

Door zijn ervaringen gedurende zijn bestuursperiode werd zijn werk van een grote directheid. Het hierna volgende citaat heeft zijn mislukking als bestuurder van de kolonie tot onderwerp. Ik geloof niet dat wij hier mogen spreken van een gelegenheidsgedicht:

'k Zat in de scheepskajuit, verlegen en verslagen
en doof van 't zeegeruisch, te peinzen hoe ik 't [best
En 't minst vervelend, met een uitgebreid request
mijn waren toestand aan Uw Hoogheid voor zou [dragen'.

Mauricius, die een groot talenkenner was, stond evenzeer op de bres voor de hoe langer hoe meer in discrediet gerakende Nederlandse taal.
De Franse mode wreef hij zijn landgenoten op ongezouten wijze aan. Ook nam hij het hen kwalijk, dat zij in Suriname de negers niet het Nederlands bijbrachten, maar het oorspronkelijke Engels er tot een brabbeltaal, het Neger-engels, lieten verworden.
Mauricius was een recht-door-zee en begaafd man meer nog als bestuurder dan als dichter. Maar in een tijd, waarin het dichtertalent niet dicht gezaaid was, waarin de moedertaal bij wijze van spreken met een botte bijl werd bewerkt, moet men hem om zijn eerlijk dichterschap naast Langendijk en Poot in ere houden.

6-5-'68

dichter Paul François Roos

Tegen het einde van de achttiende eeuw was de dichter Paul François Roos een erkend vervaardiger van gelegenheidspoëzie. Hij trad in Paramaribo op als een soort hofdichter, zo er al van een hof kan worden gesproken.

Nu kan men zich afvragen, of het zin heeft een artikel te schrijven over een gelegenheidsdichter. Wie zou het in zijn hoofd halen vandaag de dag een voordracht te wijden aan het in zijn dagen zo beroemde dichtwerk van Helmers 'De Hollandse Natie'. Hoewel de literaire waarde ervan in onze ogen gering is, zou het een erkenning zijn van de plaats van deze dichterfiguur in de samenleving van zijn tijd en de bijzonder belangrijke functie, die zijn werk gehad heeft voor het nationaal zelfbewustzijn. Nog een voorbeeld: Wie leest er als volwassen mens nog Tollens? Alleen de samenstellers van sommige schoolleesboeken zijn hem trouw gebleven. Toch waren Helmers èn Tollens in hun tijd grote mannen. Onze tijd, die aan alles twijfelt en merkwaardigerwijs het scheppingsgebeuren van over de grenzen in de liedkunst met een grote èn met een kleine K voor zoete koek slikt, laat aan deze dichters, maar ook aan een A. C. W. Staring, om een laatste waardige representant te noemen, de ruimte van de vergetelheid.

Te schrijven over Paul François Roos roept nog een bedenking op. Menig jong Surinamer, zich bewust van zijn vrijheid en onafhankelijkheid, zal met enige afkeer denken aan deze typische vertegenwoordiger van het achttiende-eeuwse Suriname.

Ik vond twee motieven, die de behandeling van deze figuur aanvaardbaar maakten: de eerste lag in ons Nederlandse vaderland zelf: Wie denkt aan de periode van de Franse inlijving, en aan de periode ervóór van het koninkrijk Holland, stuit daarbij vanzelf op Willem Bilderdijk. Nog zo'n schoolboekjesdichter, die de moderne mens niet meer lust. Maar wie de mens, de hoogbegaafde mens Bilderdijk in de nationale geschiedenis voorbij zou willen zien, begaat een stevige blunder.

De tweede aanleiding vormde een televisie-uitzending van jong-Surinaams dichtertalent, van in ons land woonachtige jongeren. Naar aanleiding van deze uitzending had ik met een van hen een kort gesprek.

Op mijn nogal enthousiast commentaar was zijn reactie bepaald lauw. 'Wees mijn klankbodem, maar zij klinken niet', dichtte eens Marsman. 'Suriname', zei mijn gesprekspartner, 'is een jong land. Het heeft meer belangstelling voor materiële zaken dan voor dichtkunst. Er is hoegenaamd geen aansluiting op het verleden. Er bestaat een bepaalde tegenzin tegen de erfenis uit de koloniale periode. Het merkwaardige is, dat in de Nederlandse Antillen daarentegen, dat even lang als Suriname als kolonie geregeerd werd, al enige generaties dichters en schrijvers genoemd mogen worden, die een geheel eigen plaats innemen in de Nederlandstalige letterkunde. Het is geen slechte gedachte nog eens te wijzen op Roos, die bepaald niet alléén maar een gelegenheidsdichter was. Vooral in zijn natuurgedichten drukte hij zijn gevoelens heel zuiver uit. Vergeet ook niet, dat hij een van de initiatiefnemers is geweest voor een oude Surinaamse instelling, als 'De Surinaamse Lettervrinden'. Sla Voorhoeve er in zijn artikel over Roos nog maar eens op na.

REDEVOERING

OVER DE

OORZAAKEN VAN 'T VERVAL

EN

MIDDELEN TOT HERSTEL

DER

VOLKPLANTING

VAN

SURINAME,

DOOR

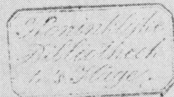
P. F. ROOS.

Te AMSTERDAM,

By HENDRIK GARTMAN,

MDCCLXXXIV.

(foto: Koninklijke Bibliotheek)

Paul François Roos dus. Hij was qua aanleg zeker geen Bilderdijkfiguur. Hij was bovendien een import-Surinamer. Maar dat zegt niets. Roos' werk is zo gevoed door de Surinaamse bodem, dat het verantwoord is hem bij de Surinaamse geschiedenis in te lijven en misschien ook wel bij de Surinaamse letterkunde.

Roos werd in 1751 in Amsterdam geboren in een tamelijk welgestelde familie, die niet zo zachtzinnig met haar kroost omsprong, want op zeventienjarige leeftijd was hij op weg naar Suriname. Hij was van huis uit Remonstrants, had eerst dominee willen worden, maar hij zag daarvan af omdat, naar hij later schreef 'mijn tong sprak naar heur zuiver ziels gevoel'. De Verlichting trok zijn sporen in het denken van West Europa. Genootschappen met edele doeleinden rezen als paddestoelen uit de grond. Aan te nemen valt, dat Roos zich al vroeg aansloot bij de loge van vrijmetselaars in Suriname. Het zou te ver voeren op deze plaats hierop uitvoeriger in te gaan. Wie een samenvatting wil lezen over het werk van deze loge raadplege een artikel van prof. Hanrath in het tijdschrift Oost en West.[1]

koopman

In Suriname ontwikkelde Roos zich in heel korte tijd tot een voortreffelijk koopman, wiens inzichten blijkens zijn geschriften en nagelaten redevoeringen bijzonder vooruitstrevend waren, zo zelfs, dat Samson hem bepaalde profetische gaven toedicht, een sterke uitdrukking voor een goed-ontwikkeld met visie toegerust organisatievermogen. Zijn vorming tot zakenman belette geenszins de totstandkoming van een aantal pennevruchten. In de periode van Texier, Wichers en de Friderici, toen het in Suriname aanwezige intellect zich begon te organiseren – zonder overdrijving mag men zeggen: tot heil van het land – vinden we Roos terug als voorman bij de in 1785 opgerichte Surinaamse Lettervrinden. Men moet deze gebeurtenis niet onderschatten. In een land, dat werd beheerst door een kleine kern van ondernemers en bestuursambtenaren, waarin alle nationaliteiten waren vertegenwoordigd, begon men uit los zand vormen te bouwen. Ik mag er aan herinneren, dat het de Portugese Joden waren, die de uit Europa meegebrachte culturele erfenis het trouwst gehoed hadden. In de Joodse Schouwburg speelden zij stukken in de Portugese taal. Hun kerkadministratie werd heel lang in het Portugees gevoerd. De aanwezigheid van een genootschap, waarin beoefenaars van de dichtkunst hun gedichten lieten circuleren en periodiek uitgaven, beklemtoonde het Nederlandse karakter van de samenleving. Het ligt voor de hand, dat de leden daarvan sterk gebonden waren aan de gemeenschap, waartoe zij behoorden, dat is dus de kring van bestuursambtenaren en koloniale ondernemers, in de grond van hun denken behoudend, geen vernieuwers. Dat gevoel bond hen niet alleen aan de gemeenschap, maar ook aan het land.
Lees maar het volgende gedicht, waarin Roos zich wendt tot een in Suriname geboren relatie, Abram Vereul, die in Leiden theologie studeert:

Een schendtong smaalen hoort op dit ons
[wingewest,
Een giftige adder, die ons dreigt met zijne tanden,
Houd op dit ondier dan het scherpziend oog
[gevest.
Wil dan om dit Uw land, om Suriname, denken:
Stoot hem, door kracht van taal, dan dolk bij dolk
[in 't hart:
Zoo zult ge U meer en meer aan mijne denkwijs
[binden:
Zoo toont ge een zoon te zijn van Suriname's
[oord.

[1] Oost en West, jaargang 1968.

SURINAAMSCHE MENGÆLPOËZY,

VAN

P. F. ROOS.

TE AMSTELDAM, BY
H. GARTMAN EN P. J. UYLENBROEK.
MDCCCIV.

Titelblad met vignet van Roos'
Surinaamsche mengelpoëzy.
(foto: Koninklijke Bibliotheek)

Gezicht op een plantage.
(foto: Bibliotheek Rijksuniversiteit Leiden)

Gezicht op een plantage.
(foto: Bibliotheek Rijksuniversiteit Leiden)

pastorale poëzie

Nog een ander aspect brengt John Leefmans naar voren in een artikel van het februari-nummer 1963 in het helaas niet meer verschijnende tijdschrift 'Mamjo', waar hij schrijft:
Welhaast het hele werk van Roos ademt zijn attachement aan Suriname. Hij is de eerste (en wellicht de laatste) dichter, die bepaalde plekjes in het land in 'Herderszangen' idyllische eigenschappen toekent. Men hoeft maar de lijst van de titels door te nemen om dit al te zien: Roo-rac, Berg Zang; Suriname, Oorlogszang; Schets van den Coffiebouw; de Suikerbouw; Schets van het Plantaadje leven; Wandeling naar de Plantaadje Ma Retraite, gelegen agter Paramaribo; Lof der Motkreek; Combé. enz. enz.
Aan het eind van zijn artikel zegt hij: 'Men moet Roos niet beschouwen als een verdienstelijk amateur, koning in het land der blinden en daardoor min of meer de officiële zanger van de Surinaamse plantage. Roos is meer. Hij heeft de pastorale poëzie van zijn tijd op een geheel eigen wijze overgeplant naar Suriname en in dit materiële wingewest de pastorale schoonheid ontdekt.'
Voorhoeve zegt in dit verband: 'De Surinaamse pastorale leeft in de klank van zijn vers.'
De geringe bewondering voor Roos bij de gemiddelde Surinamer is gemakkelijk te begrijpen. Zijn opvattingen ten opzichte van de slavenhouderij zijn patriarchaal, hoe goed hij de zijne ook heeft behandeld en hen een waarlijk vaderlijke genegenheid toedroeg. Ook de officiële historieschrijver van Suriname, Wolbers, kan geen bewondering voor Roos opbrengen:
'De verzen van dien gevierden man vloeijen over van allerlei schampere opmerkingen jegens de arme negers.'
Maar ook hier geldt de man te zien in de tijd, waarin hij leefde en de gemeenschap, waarvan hij deel uitmaakte. Hij heeft Suriname hartstochtelijk liefgehad en daarvan in zijn gedichten ondubbelzinnig blijk gegeven.

11-3-'68

satiricus Hendrik Schouten

In het voorgaande artikel heb ik de dichter Paul François Roos, de voorzitter en leider van het letterlievend genootschap De Surinaamse Lettervrinden bij u ingeleid. Het bestaan van het genootschap 'De Surinaamse Lettervrinden' duidt erop, dat in leidende kringen in Paramaribo, naar de mode in Nederland, de dichtkunst met opgewektheid werd beoefend. Men moet zich geen illusies maken over het niveau van het werk. Dichtgenootschappen waren verenigingen die behagen en onbehagen, vreugde en verontwaardiging wisten te kanaliseren. Naargelang de tijd, naar de ontwikkeling van de maatschappelijke omstandigheden vormden de genootschappen een uitlaatklep enerzijds, waren zij een soort van volksuniversiteit anderzijds, waar de leden hun kennis konden vermeerderen.

Het dichtgenootschap, als instelling van kunstbeoefening begonnen, was een sociaal instituut waarin de dichttechniek een overtrokken betekenis had. Men zou zich even goed en wellicht minder gedrongen in proza hebben kunnen uiten. Maar de dichtkunst was mode. Wie zichzelf respecteerde schreef gedichten.

In Suriname werd, vooral onder de gouverneurs tegen het einde van de achttiende eeuw, onder de invloed van de Verlichting, kunst en wetenschap vlijtig beoefend in de smalle bovenlaag van de plantersgemeenschap. En opnieuw wijs ik op de sociale functie van het genootschap.

Het leverde de dichters van het feestlied, het gelegenheidsgedicht, het vormde de spiegel van de zelfvoldaanheid, het gaf ook gelegenheid te spotten op legale wijze met allerlei misstanden in de kolonie: de corruptie, het opgewekte vrije liefdesleven, het verkeer tussen blank en zwart en wat daartussen lag, de rijken en de armen en wat voor een van beide wenste door te gaan. Bij de behandeling in het eerste artikel uit deze portrettenreeks over de ambtsperiode van Mauricius vond ik reeds gelegenheid te wijzen op de groteske verhoudingen, die ontstonden binnen de zo kleine gemeenschap. Het is te begrijpen, dat naast de pastorale, die de grote mode vormde, het sociaal-bewogene zijn uitweg zocht. Dit deed het in didactische leerdichten, in toneelwerken – die heden alleen nog van betekenis zijn om de kennis van de wereld waarin zij tot stand kwamen maar ons verder niets meer te zeggen hebben, en in de satire.

man van uitersten

De in 1745 in Amsterdam geboren Hendrik Schouten was een van de leden van het Genootschap der Surinaamse Lettervrinden. Geen gemakkelijk heer. Een man met een scherpe blik en met een even scherpe tong. Een man met vrienden, maar waarschijnlijk met nog meer vijanden. Een man van uitersten als ik de bundels nasla, vier in getal, die hij als lid van het genootschap publiceerde. Daarbij een niet onbegaafd dichter. In feite een man van groter talent dan de geslaagde koopman-poëet Roos.

Een geslaagd man zou Schouten nooit worden. Hij was een minnaar van het vrouwelijk schoon en de huidskleur deed bij hem weinig terzake. Maar het feit alleen al, dat hij huwde met een kleurlinge, Suzanna Hanssen, tekent hem als iemand, die zich niet de wet liet voorschrijven, iemand die rebelleerde tegen de plantersetiquette.

Zijn echtgenote was een nichtje van Nanette Samson, de eerste vrije negerin, die met een blanke trouwde. En dat was nog maar vijf jaar tevoren gebeurd en had dan ook vreselijk veel stof doen opwaaien.

In het aardige boek 'Suriname: Spiegel der Vaderlandse Kooplieden' van Ursy M. Lichtveld en dr. Jan Voorhoeve, vinden wij een brief uit Suriname geciteerd, waaruit de opvattingen over een dergelijke huwelijksverbintenis duidelijk blijken: *'De reeden teegen zoodaanige Trouwe is'*, zegt de brief, *'dat het repugnant en afschuwelijk is, schandelijk ten hoogsten voor een blanke, dat hij, hetzij uit een verkeerde wellust, of om voedsel, sodaanig huwelijk aangaat, alsoo sulx altoos in minachting hier is geweest. Het is ook zeeker, dat Wij meerder door een gevoele die de Negers hebben van onse Praeminentie boven hun, dat Wij Lieden zijn van een beetre en edelder Natuur als zij . . .'*

spot

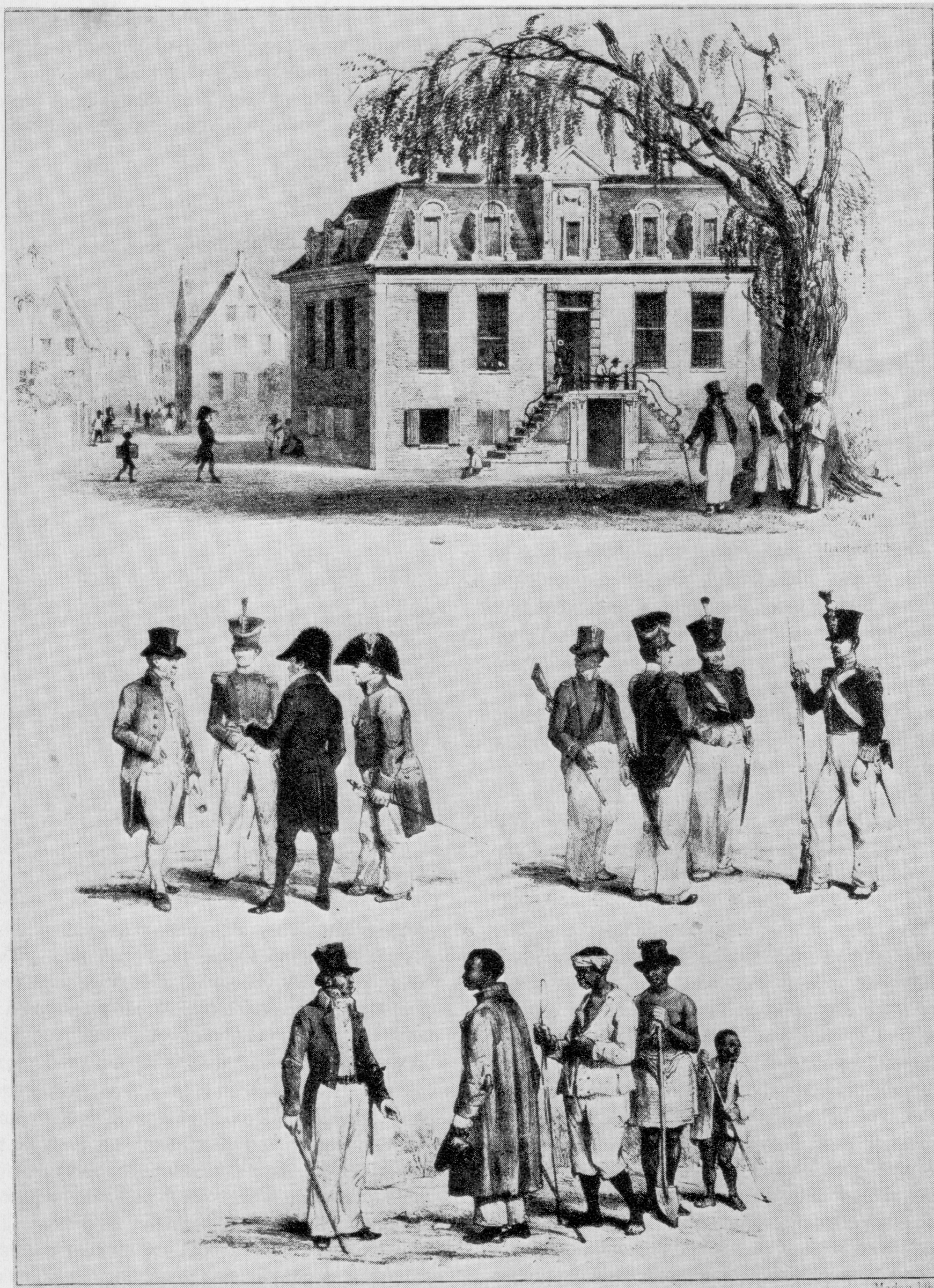
Hoe kort is het nog maar geleden dat Jan van Riebeeck aan ene Jan Zacharias en diens zwarte vrouw toestemming gaf zich te vestigen op het Robben-eiland, waar zij zich in voorspoed vermenigvuldigden. Het zijn niet-Nederlandse invloeden geweest, die dit meerderwaardigheidsgevoel hebben aangekweekt. Zeker is, dat Schouten partij heeft gekozen niet alleen om het feit, dat zijn vrouw kleurlinge was, maar om de dwaasheid van de veroordeling om ras en kleur. Want, zo zeggen de schrijvers van het boven geciteerde boek terecht, ook de Joden, hoewel staatsburgers, waren dit slechts met beperkte vrijheid: de voorstellingen van de toneelvereniging Pro Excolenda Eloquentia waren voor hen niet toegankelijk. Zij hadden een eigen schouwburg.

Als voorbeeld van de spot, waarmede Schouten zijn medeburgers te lijf gaat als het gaat om de huidskleur citeer ik het gedicht:

DE GEELE VROUW

Een' vrouw die deugden mint en past op haare
[plichten,
Uijt gulle vrolijkheid wel eens een deuntje zingt,
Op 't Clavecimbel speelt en zomtijds lugtig
[springt
Om 't afgesloovde brein haar's egas te verligten,
Die kloek in 't huijsbestier en rein in keuken
[wetten,
Daar zij de vrekheid schuwt, dog echter
[spaarzaam leevt,
En, als de nooddruft klaagt haar giften mildlijk
[geevt,
Die men met wijs bestier op alles naauw ziet
[letten,
Die echter wordt nogtans versmaad, veracht,
[benijd,
Door snoode lasterzucht in eer gekrenkt uit spijt,
En door kwaadaardigen voor onkuisch
[uitgekreeten,
Omdat . . . mijn tong verstijft, verschrikking wordt
[mijn deel!
Ik zwijg die schendaad niet, elk stervling moet
[die weeten
Die braave Vrouw, in plaats van blank te zijn,
[was geel!

Maar het waren niet slechts de rassendiscriminaties die hem naar de pen deden grijpen. Schouten's tijd in Suriname was uiterst bewogen. Daar deed zich juist omstreeks 1773 een ernstige economische crisis voor, die vooraf werd gegaan door een periode van grote bloei. Onder de gouverneurs Crommelin en Nepveu brachten suiker en koffie veel op. De beleggingen in Surinaamse waarden namen toe. Geld was gemakkelijk te krijgen. Dit werkte de imitatie-zucht van de planters in de hand. Men wenste te leven zoals de Engelsen dat deden, met grandeur, met schijnbare onverschilligheid voor de toekomst. Alles wat van elders kwam was beter.

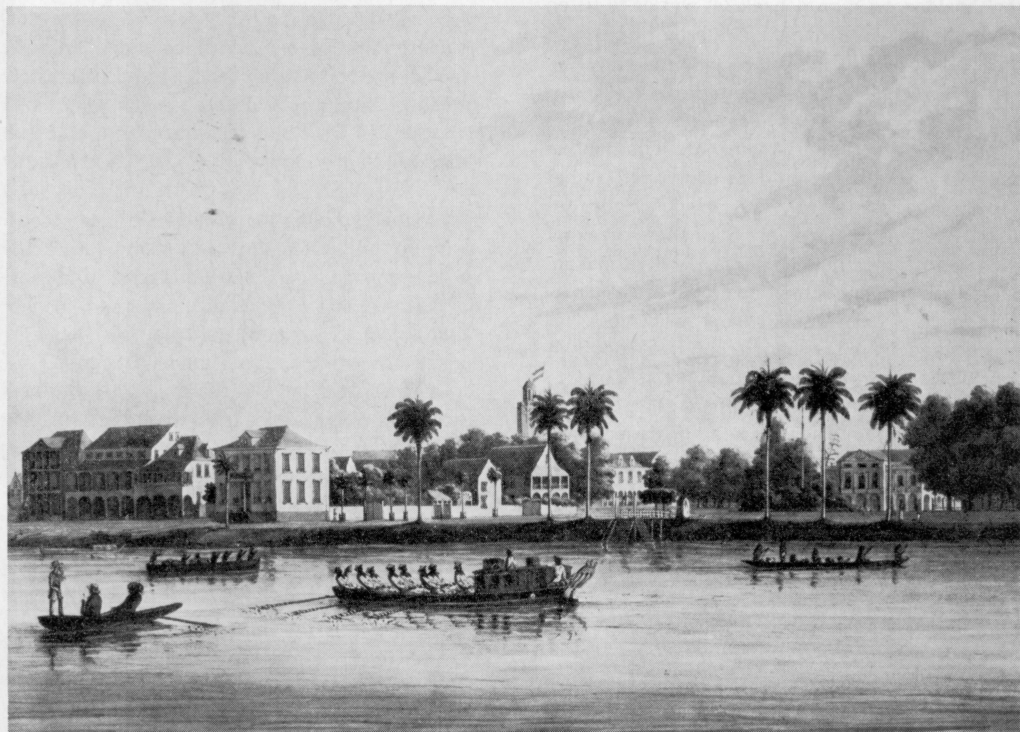
Illustraties van het leefmilieu ten tijde van
Hendrik Schouten.
(foto's: Bibliotheek Rijksuniversiteit Leiden)

Illustratie van het leefmilieu ten tijde van
Hendrik Schouten.
(foto: Bibliotheek Rijksuniversiteit Leiden)

Gezicht op Paramaribo.
(foto: Bibliotheek Rijksuniversiteit Leiden)

verval

De speculatie, waarbij de methodiek van het gerucht een belangrijke rol speelde, deed velen diep in het moeras zinken. De bovengenoemde crisis gaf de schijnwelvaart een geduchte klap en vele schijngrote heren waren opeens genoodzaakt de handen uit de mouwen te steken.
Nog een belangrijk aspect van het verval was het absenteïsme van de werkelijke eigenaars van de plantage. Men liet zijn bezit beheren. Niemand is echter een beter beheerder dan de eigenaar zelf. Zijn afwezigheid kostte geld, want de 'directeuren' haalden er voor zichzelf uit wat er te halen viel en de beheerstechniek verstarde.
Veel ook van deze aspecten vinden we terug in het werk van Schouten. Gaarne beveel ik u aan het al eerder genoemde leesboek na te slaan, waarin de auteurs een uitnemende keus hebben gemaakt uit het werk van deze spotvogel. Uit het gedicht, opgedragen aan Paul François Roos, getiteld 'Wisselvalligheid in Surinaamse zaken' koos ik nog enige strofen om duidelijk te maken, dat ook de tijdgenoot, met name die in het dichtgenootschap, dat de uitlaatklep vormt voor het maatschappelijk ongenoegen, een open oog had voor de gebeurtenissen in zijn dagen.
Het doet slechts merkwaardig aan, dat men er in de tijd zelf zo weinig acht op heeft geslagen.

Aan Den Heere P. F. Roos.

Hoe wisselvallig zijn de tijden
Vriend Roos! Hoe kort is het nog geleen,
Dat men geen Sterv'ling zag ter been!
'T moest al in Koets of Chaisen rijden!
Elk reed ten blijk van overvloed,
Maar nu loopt alles weer te voet.

Wie liet zich door dit Aas niet lokken?
Ja, de Provoost zelf, die tot straf
De Slaaven Spaansche Bokken gaf,
Die vriend der Tamarinde stokken
Scheen met meedoogendheid belaan,
En staakte 't Ambt van Billen-Slaan.

Dog dank zij 't Lot, dat mij kwam leeren,
En mij al speelende deed zien,
Hoe het met ons al Waereld-Lien
Kan ras verand'ren en verkeeren:
Nu rijden wij nog rijk in goed,
Maar morgen gaan wij arm te voet.

Het koloniale Suriname heeft geen grote dichters gekend. Men kwam er om te verdienen. Voor beschouwelijkheid was er weinig tijd. Maar de weinige poëzie die tot ons komt heeft de waarde van het portret: men kan het karakter van de samenleving er heel duidelijk van aflezen.

22-7-'68

gouverneur Jan Gerhard Wichers

Gouverneur Wichers is de voorlaatste gouverneur vóór het Napoleontische tijdvak en misschien wordt zijn persoon, hoezeer ook door de kenners van de Surinaamse geschiedenis gunstig beoordeeld, in de schaduw gesteld door het optreden van zijn opvolger, de bekwame militair De Friderici.

Hoe belangrijk in een woelige tijd de handhaving van orde en gezag ook zijn, niet uit het oog mag worden verloren, dat een gemeenschap niet alleen bij het zwaard vermag te leven en dat de zaken van de geest juist door de begaafde jurist Jan Gerhard Wichers en door diens voorganger Bernard Texier, onder wie hij advocaat-fiscaal was, werden bevorderd. Deze beide hebben er naar gestreefd de geest van de Verlichting ingang te doen vinden in Suriname. In feite was tot dusver slechts de Joodse gemeenschap de draagster geweest van de Westeuropese cultuur in Suriname. Omdat deze gemeenschap in feite een patroonskolonie was, behield zij haar gesloten karakter. Dit maakte dat zij in feite buiten de zeer gemengde plantersgemeenschap stond. Dat zij meer openheid betoonde tegenover de geest van de eeuw, meer kennis droeg van de ontwikkelingen op geestesterrein in Europa, bewijst de vermaarde David Nassy, die omstreeks 1773 Suriname beschrijft in de Franse taal, waarvan de beheersing in het moederland gold als een bewijs van verstand en beschaving.

activiteiten

In december 1779 bereikte de gouverneur Texier het verzoek medewerking te verlenen aan de oprichting van een genootschap tot onderzoek van de natuur. De advocaat-fiscaal Wichers werd voorzitter van dit genootschap. Texier deed wat hij kon om Wichers en het genootschap van dienst te zijn en schonk in de omgeving van Kwatta een stuk grond voor het kweken van inheemse en vreemde gewassen, waaruit later de Hortus Surinamensis groeide. Van niet veel minder grote betekenis voor het beschavingspeil van de kolonie was de oprichting van het Collegium Medicum, dat alle medici en apothekers verenigde, waardoor het mogelijk werd de gezondheidszorg in de kolonie beter te funderen. Hieraan hadden beide bewindslieden gelijkelijk een aandeel. Tenslotte werd een aantal Joodse burgers zich bewust hoezeer de Joodse gemeenschap nu al meer dan een eeuw draagster was geweest van de westeuropese cultuur en dat zij deze voor zichzelf gemonopoliseerd had. In 1785 besloten zij het vrijwillig gekozen isolement te doorbreken met de oprichting van een letterkundig genootschap, waarvan ook niet-Joden lid konden zijn. Gedurende dit tijdvak, waarin zich de ondergang van de Republiek aankondigde, tekende zich in de kolonie het eerste symptoom af van een geestelijke vernieuwing, die zich aan de bovenlaag van de bevolking mededeelde.

Toen in 1783 Texier, nog slechts 51 jaar oud, overleed, viel zijn ambt toe aan de juist afwezige Wichers, waardoor de beleidslijn van Texier werd doorgetrokken. Niet duidelijk genoeg kan worden vastgesteld, dat een gouverneur van Suriname in zijn taakvervulling, in de initiatieven, welke hij wenste te ontplooien, sterk afhankelijk was van de gekozen Raad van Policie en Justitie. De leden daarvan vertegenwoordigden de planters en deze

Gouverneur-generaal J. G. Wichers.
(foto: Rijksmuseum Amsterdam)

waren niet van het niveau van Texier en Wichers. In dit licht bezien moet datgene wat na Texier Wichers heeft verricht als een bijzondere prestatie worden aangemerkt, die hem rangschikt onder de meest bekwame gouverneurs. Erkenning van die waardering kan worden afgelezen van zijn benoeming tot generaal-majoor (al zijn voorgangers nl. waren slechts majoor geweest).

kerkelijk leven

In de eerste plaats heeft Wichers zich tijdens de vervulling van zijn ambtsperiode ingezet voor het goed functioneren van het kerkelijk leven. Enige hulp van bovenaf was daarbij wel nodig. Zo had de Lutherse gemeente, die naast de Gereformeerde werd geduld, een grote schuld, als gevolg van de exploitatie van een plantage, die zij op een onzalig uur ten geschenke ontving, maar die èn onkundig werd beheerd èn leed onder het gebrek aan voldoende beginkapitaal. Verzoeken bij de Raad van Policie ingediend om hulp in haar benarde positie, werden door de gouverneur krachtig gesteund. Deze middelen waren nodig omdat de armenzorg mede tot taak van de Lutherse Gemeente behoorde.

Ook de Joodse gemeenschap, die wij al eerder kenmerkten als een staat in de staat, deed een beroep op de gouverneur, waarmede tegelijk diens autoriteit is geschetst, gezien het peil van cultuur en beschaving, waarop deze gemeenschap zich gaarne liet voorstaan. De Joodse gemeenschap was sterk in zichzelf verdeeld. Al onder gouverneur Mauricius had de regeling van de onderscheiden kerkelijke verordeningen veel zorgen gegeven. Deze regelingen waren toen in 1754

Joden-savanna. (foto: Bibliotheek Rijksuniversiteit Leiden)

Benedetti Sculp.

Indian Female of the Arrowauka Nation.

London, Published Dec.r 1st 1792, by J. Johnson, St Pauls Church Yard.

61

(foto: Bibliotheek Rijksuniversiteit Leiden)

door de Staten Generaal en de prinses-Gouvernante bekrachtigd, maar de groei naar nieuwe verhoudingen, naar een nieuwe tijd maakte wijziging tijdens het bewind van Wichers noodzakelijk. Hij ontving, zo staat het in de beroemde 'Historische Proeve', samengesteld door enige bekwame Joodse mannen, 'de maght en authoriteit om te disponeren in zodanige middelen als hij tot reforme en redres onder de Portugese Joodsche natie, zo omtrent deszelfs privilegiën, Ascamoth' Usantiën, sotumen als financiën van de Sinagoge, nuttig en billijk mogt bevinden'.
De aanbevelingen van de gouverneur werden geaccepteerd en opnieuw ter goedkeuring doorgezonden aan de Heren Hoogmogenden. In ditzelfde jaar 1785 vierde de Portugees-Joodse gemeente het honderdjarig bestaan van de synagoge op de Joden Savanna. Ofschoon op dat ogenblik reeds vervallen werd dit feit aanleiding tot een groot feest, waaraan de gouverneur en het merendeel van de leden van het Hof van Policie deelnamen. Ook ten aanzien van het toen nog geringe tal Katholieken in Suriname was het de autoriteit van Wichers, die het mogelijk maakte dat, behoudens een aantal beperkende bepalingen – het Hof van Policie was naar zijn aard nu eenmaal behoudend – de r.k. eredienst mocht worden uitgeoefend en weer was het de gouverneur, die de eerste op Surinaamse bodem getolereerde mis bijwoonde, de gebeurtenis met zijn persoonlijke autoriteit dekkend.
Al onder Texier had Wichers zijn bijdrage geleverd aan de totstandkoming van een orgaan, dat tot doel had de gezondheidszorg beter te laten fungeren.

Een van de ogenschijnlijk onbelangrijke maatregelen, die naar zou blijken groot nut zou afwerpen, was de concentratie van de visverkoop. Controle op de kwaliteit van de aangeboden vis kon op grond hiervan worden uitgeoefend. Bovendien werd de infectieverwekkende visafval niet over de gehele stad verspreid.

landbouw

Als laatste voorbeeld van de stimulerende activiteit van deze gouverneur wil ik het feit van de oprichting van een landbouwkundig genootschap vermelden, dat zozeer diens belangstelling genoot, dat hij de vergaderingen dikwijls persoonlijk leidde. Verschillende malen verleende hij voorspraak bij de heren Directeuren van de Societeit van Suriname om goedkeuring op hun pogingen de landbouw in Suriname op meer wetenschappelijk verantwoord peil te brengen. Dat hij daarbij niet het succes oogstte, dat men deze ernstig naar vooruitgang strevende regent zo gaarne gunde, was te wijten in de eerste plaats aan de afwezigheid van tal van eigenaars, die door waarnemers hun plantages lieten beheren. Dit waren doorgaans niet de bekwaamste lieden. Daarbij was de goede tijd voor de landbouw voorbij: er heerste ernstig kapitaalgebrek en zonder kapitaal viel er weinig te beginnen.
Toen Wichers na een langdurig verblijf naar het vaderland terugkeerde, aanvankelijk met de bedoeling later zijn taak in Suriname voort te zetten maar met uiteindelijk het besluit het werk daar aan een ander over te laten, sloot Suriname een periode af, waarin een eerlijk en bekwaam, een krachtig en een verdraagzaam regent naar vermogen vorm heeft trachten te geven aan een samenleving, die nog een lange weg had te gaan aleer zijn ideeën als vanzelfsprekend zouden worden aanvaard.

12-6-'67

De Friderici, gouverneur op de grens van twee tijdperken

'Er is over De Friderici', zegt Oudschans Dentz in een in 1956 gepubliceerd artikel, 'in Nederland veel geschreven. Hij behoort immers' tot de belangwekkendste figuren uit de geschiedenis van Suriname'. Dezelfde auteur spreekt later over hem in warmgestelde bewoordingen als 'de vader der armen en hulpbehoevenden, de weldoener der kolonie, de man, die zelfs eerbied afdwong aan zijn vijanden.'

Een waarde-oordeel, dat strijdt met de opvattingen van frater Abbenhuis, neergelegd in zijn in 1937 gepubliceerde studie over het Apostolisch Vicariaat in Suriname.

De Friderici werd in 1751 aan de Kaap de Goede Hoop geboren als zoon van de Duitse vaandrig in compagniesdienst en een dochter van een Kaapse kolonist, trok elf jaar later met zijn ouders naar Suriname, waar zijn vader eveneens militaire dienst deed en werd op die leeftijd reeds als cadet bij de militie aangenomen. Op zijn 20ste jaar was hij onderluitenant. De jonge officier onderscheidde zich als aanvoerder van het pas door gouverneur Nepveu opgerichte korps vrije negers in de strijd tegen de Marrons. Geschenken en bevordering tot kapitein-luitenant waren er het gevolg van.

Al deze gegevens vertellen weinig over de persoonlijkheid van de man zelf en al evenmin over het milieu, waarin hij deze loopbaan tot stand bracht.

In de blanke gemeenschap, hoe verscheiden ook van samenstelling, was de militair een gerespecteerd man: hij stelde de plantagehouder in de gelegenheid het zwarte werkvolk buiten de invloed te houden van de weglopers, die zich in de wouden verscholen en de gehate vroegere meesters belaagden. De weglopers hadden in deze tijd bekwame aanvoerders, zoals Baron, Joli Cœur en Bonni. Hun optreden was zo zeker, dat zij een wezenlijke bedreiging vormden voor de kolonie. De tijd was in de kolonie nog niet rijp voor andere maatregelen dan het verjagen van de zwarte belagers: de slaaf vertoonde, de Verlichting ten spijt, nog geen menselijke trekken. Mishandelingen en ander wangedrag van de blanke slavenhouders lokten protest noch strafmaatregel uit, laat staan dat men zich zou hebben bezonnen op een nieuwe levensstijl. Het werk van de Broederschap onder de slaven werd getolereerd omdat men er, na het overwinnen van veel tegenzin tenslotte overtuigd van geraakte, dat christenslaven niet zouden weglopen.

aanvoerder

De Friderici was van de aanvang af de onverschrokken aanvoerder van de zwarte gardes. Hij deelde met hen alle ontbering, in het gevecht ging hij vooraan, zoals bij de inneming van het door kreken omringde zwaar met pallissaden versterkte Bouccou. Zij droegen hun aanvoerder op handen. In 1761 werd hij volledig hun chef in de rang van majoor: een ervaren woudloper, die het land tot in zijn uithoeken kende en door zijn kennis in staat was de nog braak liggende mogelijkheden van Suriname later te onderkennen tot vergroting van de tanende welvaart.

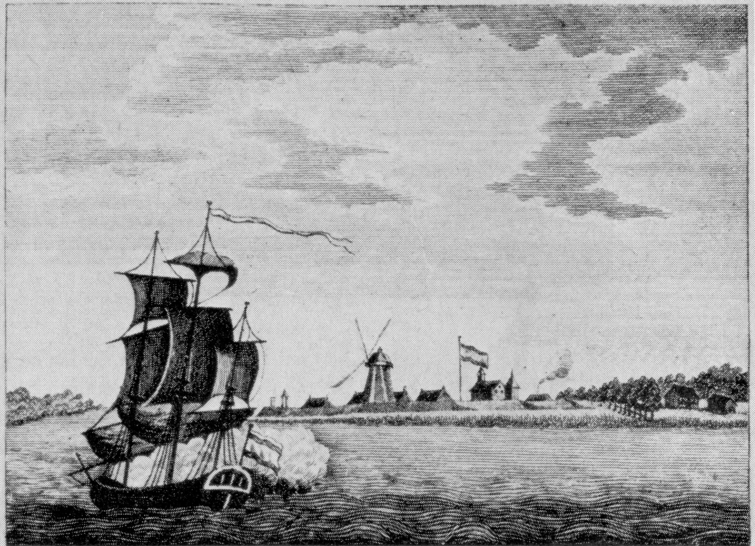
Toen gouverneur Wichers om gezondheidsredenen repatrieerde lag het voor de hand, dat de meest populaire figuur in de kolonie het bewind in handen nam. Op dit tijdstip, in 1790, was hij al

Gouverneur-generaal J. F. de Friderici.
(foto: Rijksmuseum Amsterdam)

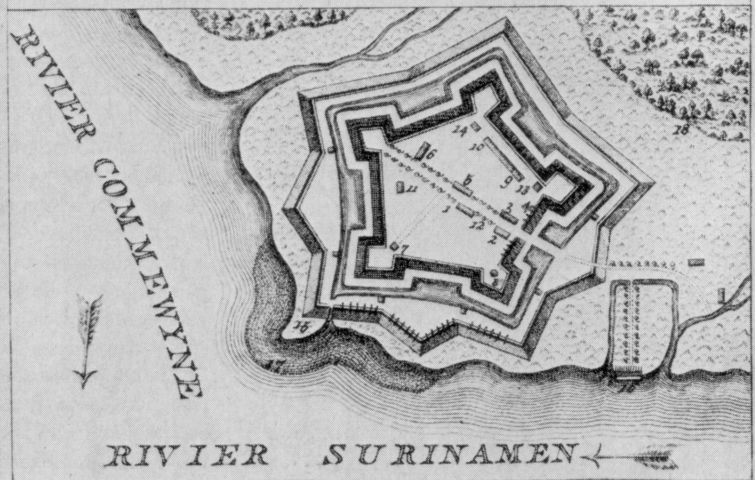

commandeur en eerste Raad in het Hof van Policie. Het zou een bewind ad interim zijn, maar zijn autoriteit was zo groot, dat men hoopte op de ontslagneming van de uiterst bekwame Wichers. De Friderici had in economisch opzicht de wind in de zeilen. Hogere prijzen voor de produkten van de landbouw wekten hoop op gunstiger tijden. Zijn praktisch organisatietalent gaf nieuwe impulsen. Daarenboven werd onder zijn bewind de leider van de Marrons, Bonni, eindelijk onschadelijk gemaakt. De jaren die aan het bewind van De Friderici vooraf gingen hadden velen in de kolonie afhankelijk gemaakt van de door de overheid gesubsidieerde armenzorg. Nu was de gereformeerde kerk de enige officiële en het Diaconiehuis de plaats, waar zich de armenzorg concentreerde. De lutherse kerk had met ernstig geldgebrek te kampen. Lutherse armen werden vaak in het gereformeerde diaconiehuis ondergebracht. Ook katholieken vonden er verpleging, alhoewel bij het opnieuw tot leven wekken van de katholieke kerkgemeenschap onder gouverneur Wichers was vastgesteld, dat zij voor haar eigen armen zou opkomen. Daarvan kwam in de praktijk niets terecht. De parochie was klein en verspreid. In deze periode van de geschiedenis was de kerk voor vele katholieken in Suriname slechts een status-symbool waardoor men zichzelf gewicht gaf tegenover het 'gereformeerde' volksdeel.
Aangezien het financieel beheer van het Diaconiehuis meer dan te wensen overliet stelde De Friderici het onder toezicht van vier door het Hof van Policie te benoemen regenten. Daarmee was hij meteen af van een afzonderlijke subsidie aan de lutherse kerk. Ook de pastoor mocht voort-

Pl. x.

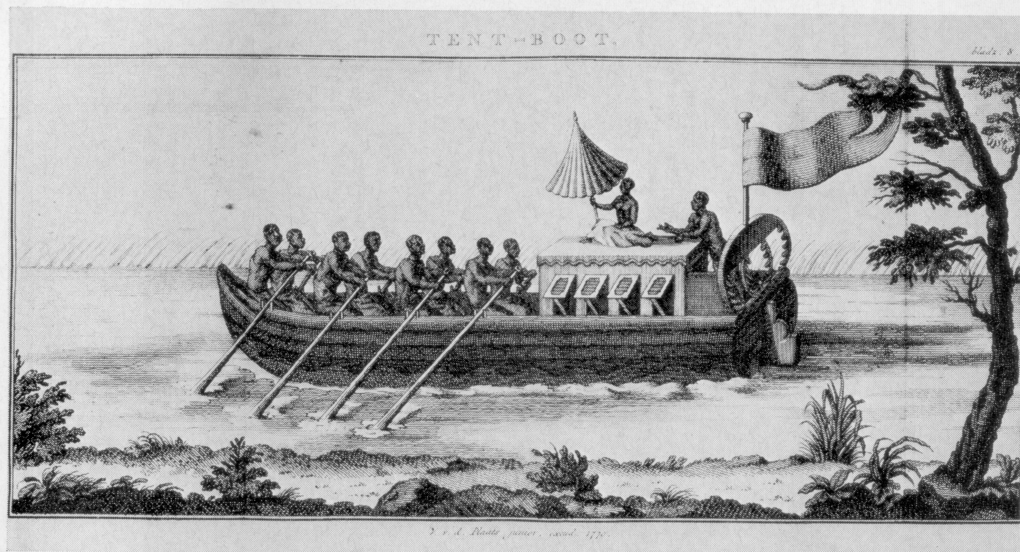
Gezicht en platte grond van het Fort Amsterdam.

1. Huis van den Gouverneur.
2. Huis van den Officier der Artillerie.
3. Magazyn der levens-middelen.
4. De Hoofd-wacht.
5. Woonplaats der Officiers van 't voetvolk.
6. Werkplaats of huis van den Timmerman.
7. De Kerk.
8. Windmolen.
9. Secretarie.
10. Barakken.
11. Wapen-Smederye.
12. Boschje of laan van Oranje-boomen.
13. Kruid-Magazyn.
14. Rogenbak.
15. Groote Sluis.
16. Plaats van ontscheeping.
17. Groote bank van Slyk.
18. Landstreek tot beplanting.

Gezicht op en plattegrond van het Fort Amsterdam.
(foto: Bibliotheek Rijksuniversiteit Leiden)

Tentboot op een Surinaamse rivier.
(foto: Bibliotheek Rijksuniversiteit Leiden)

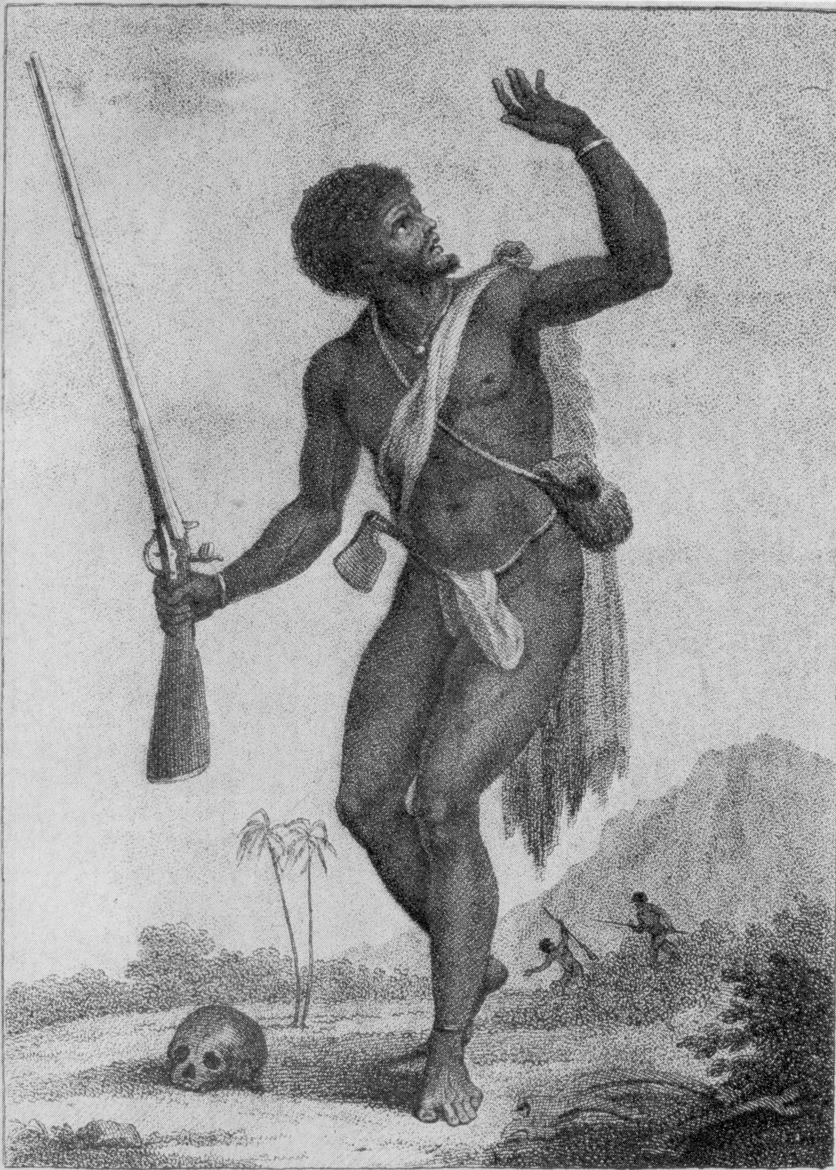

Zoek-actie door een moeras. (foto: Bibliotheek Rijksuniversiteit Leiden)

March thro' a swamp or Marsh in Terra-firma.

London. Published Decr 1st 1794, by J. Johnson, St Paul's Church Yard.
35

Gewapende marron. (foto: Bibliotheek Rijksuniversiteit Leiden)

A Coromantyn Free Negro, or Ranger, armed.

Een vrije neger.
(foto: Bibliotheek Rijksuniversiteit Leiden)

gaan zijn armen te sturen, maar over een jaar zou hij daar zelf voor moeten zorgen op grond van de tijdens gouverneur Wichers opgestelde regels. Na dat jaar kreeg hij opnieuw uitstel van de aanvankelijk gestelde bepaling tot armenzorg, onder voorwaarde van een beperkte alimentatie. Toen de pastoor ook deze opgaaf niet kon volbrengen, lag het in de lijn van een beleid van orde en regel in een dure tijd, de kerk, die zelfs deze primaire taak niet volbracht, te sluiten. Deze gebeurtenis was voor de niet van vooroordelen vrije frater Van Abbenhuis aanleiding de gouverneur minder vriendelijk te beoordelen.

Ook De Friderici's beleid tijdens de gebeurtenissen van 1795 en daarna gaf blijk van een grote mate van nuchtere zakelijkheid. Wel werden verdedigingsmaatregelen genomen, maar de grootste kracht van zijn bewind lag in het laveren tussen de strijdende partijen, de Engelsen en de Fransen. Hij legde de eed van trouw af aan Zijne Britse Majesteit zoals door de gevluchte stadhouder was aanbevolen en vervulde zijn ambt tot Engeland tijdelijk met Frankrijk vrede sloot en Suriname werd teruggegeven aan de Bataafse Republiek. Deze kon de Oranje-klant niet handhaven en De Friderici trad af (1802).

Cayenne

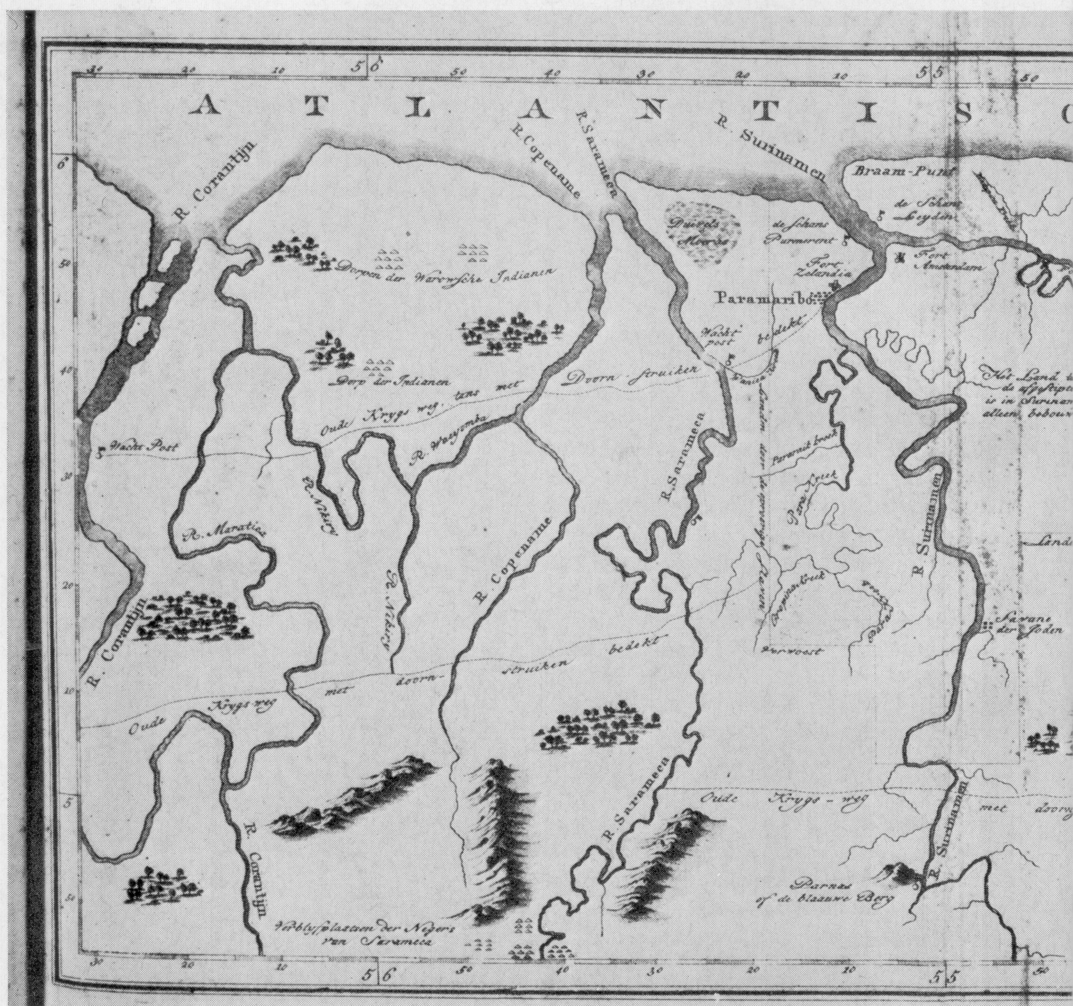
Merkwaardig, maar van militair gezichtspunt zeker interessant was de daaraan voorafgaande overweging van de gouverneur, Cayenne te veroveren, in de eerste plaats omdat van daar uit de ideeën van de revolutie binnenkwamen, maar bovendien omdat bij besluit van de Nationale Conventie te Parijs daar de slavernij was afgeschaft.

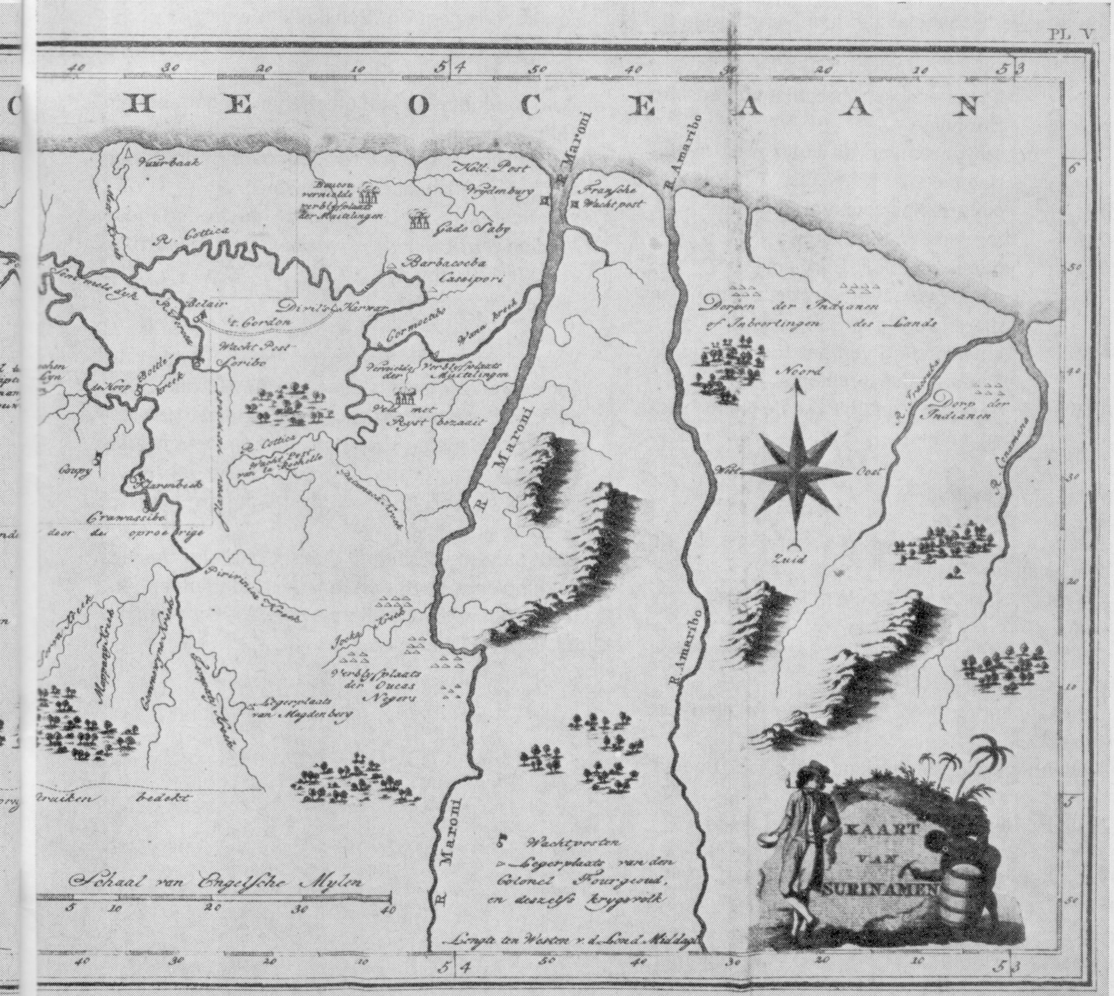
De Friderici vreesde in Cayenne, dat nauwelijks werd verdedigd, ongeregeldheden, die naar Suriname zouden kunnen overslaan. Dat kon de kolonie op dit tijdstip niet verdragen. Orde en rust achtte hij voorwaarden voor haar behoud. Deze overwegingen tonen aan dat De Friderici in de eerste plaats een militair was, geen staatkundig denker. Hooggeëerd tot zijn dood leefde hij na zijn afzetting in Suriname, waar hij zijn plantages tot bloei bracht en de basis legde van een fortuin, dat evenwel na hem weer spoedig verloren ging. Hij stierf er in 1812 en werd er ook begraven.

Met De Friderici sluit ook in Suriname een tijdvak af. Een overgangsperiode zou weldra aanbreken, waarin zijn naam en bestuursdaden vaak ter sprake werden gebracht als het er om ging orde en rust af te wegen tegen de mate van de niet meer weg te denken vrijheid voor het gekleurde bevolkingsdeel. Maar daarover zal er in een volgende reeks portretten uitvoerig worden gesproken.

16-1-'67

Suriname einde 18e eeuw.
(foto: Bibliotheek Rijksuniversiteit Leiden)

PL. V
H E O C E A A N
Vuurbaak
R. Cottica
Gado Saby
Barbakoeba
Fransche Wacht post
R. Maroni
R. Amaribo
Dorpen der Indianen of Inboorlingen des Lands
Noord
West
Oost
Zuid
Dorp der Indianen
Wacht Post Coribo
Belair
Cravassibo
Verblyfsplaats der Oucas Negers
Wachtposten
Legerplaats van den Colonel Fourgeoud, en deszelfs Kryggsvolk
Schaal van Engelsche Mylen
KAART VAN SURINAMEN

In de uitgave 'Schakels' zijn o.m. verschenen de nummers:

S 70	bewoners van het binnenland van Suriname
S 71	bewoners van de kuststreek in Suriname
S 73	cultureel patroon van Suriname
S 74	toerisme in Suriname
S 75	pionierswerk in Suriname
S 76	enige aspecten van de planten- en dierenwereld in Suriname
NA 55	ontwikkeling van het toerisme in de Nederlandse Antillen
NA 56	de eigen identiteit van de Nederlandse Antillen

Voorts zijn verschenen:

- fotomapjes en kaartjes van Suriname en de Nederlandse Antillen,
- de rechtsorde in het Koninkrijk der Nederlanden,
- Statuut voor het Koninkrijk der Nederlanden,
- tien jaar Statuut 1954–1964,
- de eilandenregeling Nederlandse Antillen met toelichting,
- Holland Herald, Netherlands Antilles, Special Issue,
- Holland Herald, Suriname, Special Issue.

Deze uitgaven zijn, voorzover voorradig, gratis verkrijgbaar bij het **Bureau Voorlichting van het Kabinet van de Vice-Minister-President, Herengracht 19a, Den Haag (postbus 115), telefoon 070–624301.**

Een abonnement op 'Schakels' (verschijnt opgeveer 6 keer per jaar) is geheel gratis en kan bij genoemd adres worden aangevraagd.
Ook in de meeste bibliotheken in Nederland zijn 'Schakels' en andere uitgaven van het Kabinet van de Vice-Minister-President over Suriname en de Nederlandse Antillen aanwezig.
Voorlichting over Suriname en de Nederlandse Antillen wordt wekelijks iedere maandag (17.20 u.–17.30 u.) en dinsdag (17.00 u.–17.10 u.) via radio Hilversum gegeven.

Voorlichtingsmateriaal over beide landen is voorts verkrijgbaar bij Sticusa, Amsterdam. Diasets, foto-albums, expositie-sets, films, geluidsbanden alsmede leskoffers voor onderwijsdoeleinden worden gratis in bruikleen gegeven. Fotoboekjes en lesbrieven worden tegen geringe vergoeding geleverd.
Nederlandse Stichting voor Culturele Samenwerking met Suriname en de Nederlandse Antillen (Sticusa), J. J. Viottastraat 41, Amsterdam. tel. 020–719944.

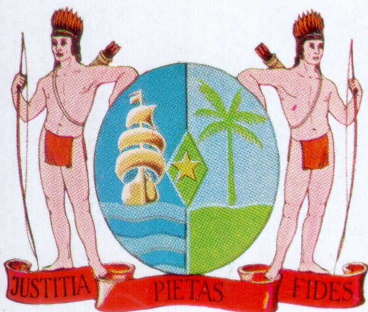
inhoud

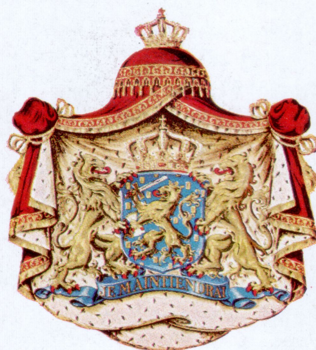
Auteur: F. J. van Wel

Jaargang 1971, S 77

omslag: Het aangenaam en uitbundig leven van de heren werd door de slaven gaarne geïmiteerd binnen de grenzen van de eigen mogelijkheden.
(Bibliotheek Rijksuniversiteit Leiden)

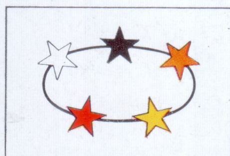

Suriname

Wapen H.M. de Koningin
tevens rijkswapen

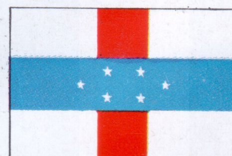

Nederlandse Antillen

Suriname

Nederland

Nederlandse Antillen

Koninkrijk der Nederlanden

Vormgeving: Staatsdrukkerij / 's-Gravenhage
Druk: nv Drukkerij Dijkman / 's-Gravenhage

025971*-57